

FONEM-ANLAM İLİŞKİSİ: /o/ ÖRNEKLEMİNDE

Phoneme-Meaning Relationship: in /O/ Sample

Doç. Dr. Nesrin GÜLLÜDAĞ

Iğdır Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Iğdır, Türkiye. nesrin_kars@hotmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş/Received
31.05.2024

Kabul/Accepted
27.06.2024

Sayfa/ Page
13-29

Öz

Anlam ve ses öğelerinden oluşan dizgesel bir örüntüye sahip olan dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan bir işaretler/göstergeler sistemidir. Nesnelerin nasıl ve neye göre adlandırıldığı, onlara neden bu ismin verildiği öteden beri hep sorgulanmıştır. İnsan kendisine doğuştan verilen dil yetisi sayesinde zihninde oluşan kavramları iletebilmek için bu kavramları adlandırmıştır. Geçmiş, bugün ve gelecek arasında köprü görevi üstlenen dil, bizlere sınırsız yeni kavramlar üretme olanağı sunar. Dilin düşünce dünyasında her bir öge öyle gelişigüzel değil belli bir düzen ve mantık dahilinde simgeleştirilir/sembolleştirilir. Bu çalışma, Türkçedeki /o/ sesbiriminin sözcüklerdeki anlamsal değerlerini ve nesne adlarıyla olan ilişkisini incelemektedir. Dilin, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan bir sistem olarak hem ses hem de anlam öğelerinden oluşması ve bu öğelerin birbiriyle ilişkisi, dilin temel yapı taşlarını oluşturur. Seslerin anlam taşıyıcıları olarak dildeki bu rolleri, dilin evrimi ve insan zihnindeki işleyişi, duygu ifadeleri üzerindeki etkileri hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Bu bağlamda, dilin fonetik ve anlamsal özelliklerinin kelimelerin duygusal algısına olan etkisi, dilbilimsel araştırmalar için değerli bir alan oluşturmaktadır. Dildeki anlam taşıyıcılarının yalnızca sözcük düzeyinde değil, aynı zamanda fonetik düzeyde de mevcut olduğu ortaya koyulurken, yani belirli seslerin belirli nitelikleri çağrıştırdığı ve bu nedenle belirli türdeki nesnelere ifade etmek için tercih edildiği düşüncesini ispatlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: /o/ fonemi, ses sembolizmi, nesne-ad ilişkisi, duygu değeri

Abstract

Language, which has a systematic pattern consisting of meaning and sound elements, is a system of signs/indicators that enable understanding between people. How and on what basis objects are named and why they are given this name have always been questioned. Man has named these concepts in order to convey the concepts formed in his mind thanks to the language ability given to him from birth. Language, which acts as a bridge between past, present and future, offers us the opportunity to produce unlimited new concepts. In the thought world of the language, each element is symbolized not randomly but within a certain order and logic. This study examines the semantic values of the /o/ phoneme in Turkish and its relationship with object names. Language, as a system that enables communication between people, consists of both sound and meaning elements and the relationship of these elements with each other constitute the basic building blocks of language. These roles of sounds as meaning carriers in language provide important clues about the evolution of language, its functioning in the human mind, and its effects on emotional expressions. In this context, the effect of the phonetic and semantic features of the language on the emotional perception of words constitutes a valuable area for linguistic research. While it has been demonstrated that the meaning carriers in the language exist not only at the lexical level but also at the phonetic level, it has been tried to prove that certain sounds evoke certain qualities and are therefore preferred to express certain types of objects.

Keywords: o phoneme, sound symbolism, object-name relationship, emotional value

Atf/Citation: Güllüdağ, N. (2024). Fonem-anlam ilişkisi: /o/ örneğinde. *International Journal of Filologia*. ISSN: 2667-7318 7(11), 13-29.

Giriş

Dil, bir toplumun dünyayı anlama ve anlamlandırma biçimini somutlaştıran bir sistem olarak, en temel fonksiyonlarından birisi de insanla dış dünyadaki varlıklar arasında ilişki kurmaktır. Nesnelerin adlandırılması ile ilgili bu edimlerin basamakları nesnelere algılama, adlandırma, nitelikleri fark etme ve bu nitelikleri adlandırma ve nesnelere nitelikleri birleştirme yönündedir (Börekçi, 2013, s. 95) Bu yönüyle dil, adeta bir toplumun dünyayı anlama/anlamlandırma referans birliği kurma biçimidir.

Her dilin dünyayı anlama, anlamlandırma ve anlatım pratiği farklıdır el-Câhız, Bakara suresinde 2/31 (Allah, Âdem'e isimlerin tümünü öğretti) ayetini yorumlarken, anlam adsız olabilir, ama ad, ancak anlamı olursa addır" (Şimşek, 2001, s. 84) der. Basit semboller olan adlar aslında bir nesne anlamına gelir. Nesne onun anlamıdır, nesnelere yalnızca adlandırılabilir. İşaretler ise onların sadece temsilcileridir (Pears vd., 2002, s. 70).

Her dilsel öge, bir kavramın bir sesle birleştiği ve bir sesin bir kavramın göstergesi durumuna girdiği küçük bir üye, bir parçacıktır. Saussure, dili bir kâğıda da benzeterek düşüncenin kâğıdın ön yüzü, sesin ise arka yüzü olduğunu eğer kâğıdın ön yüzünü kesersek, doğal olarak arka yüzünü de kesmiş olacağımızı (Saussure, 2001, s. 169) bu yönüyle ses ve düşüncenin birbirinden ayrı düşünülmemeyeceğini bir bütün olarak düşünülmesi gerektiğini bildirirken, Aksan, "dil, yazılı ve sözlü ve olarak iletişimde kullandığımız ve doğduğumuz anda hazır bulduğumuz bireye özgü, güçlü ve büyü, bir düzendir (Aksan, 2006, s. 13) der. İnsanlar kavramlarla düşünür, düşündüklerini ise dil göstergeleriyle anlatır. "Gösterge, bu alışveriş sürecinde nesnelere, olayların ve kavramların ifadesi olup, temel özelliği, ifade etme yeteneğini ve işlevini göstermesidir (Kıran, 2006, s. 60).

1. Nesnelerin Adlandırılışının Tarihsel Boyutu

Nesne ile adı arasında herhangi bir ilişki/bağ olup olmadığı sorununun M.Ö. IV. yüzyılda Hindistan'da Yaska tarafından (Aksan, 2006, s. 16), yine aynı dönemde Eski Yunan'da Platon'un Kratylos adlı eserinde, Sokrates öğrencileri ile nesnelere verilen adlarla, nesnelere arasında bir benzerlik/bağ olup olmadığını tartışmaktadır (Akyıldız, 2017, s. 19).

Nesnelerin neye göre adlandırıldıkları sorunu M.Ö. 5. yüzyılda da Yunanistan'da ele alınmıştır. Herakley'e göre hareket etmeyen bir nesne yoktur. Her şey durmadan akan bir süreçtir ancak biz onu nesne olarak algılarız ve nesnelere bu akıp giden karakteri onları işaret eden adlarında da vardır (Selen, 1967, s. 117).

Eski çağlardan beri insanlar gerçeklikle idealar ve adlar arasındaki ilişkiler üstüne düşünmüşler gerçekliğin mi ideaların mı öncelikli olduğunu tartışmışlar şeylerin adları konusunda uzlaşmamışlar, bir şeyin adının/sözcüğün o şeyin özüne uyması gerektiğini savunurken doğru ya da yanlış konmuş adlar olabileceği, bazıları ise adların yanlış ya da doğru olamayacağını bunların yalnızca kabullere ve alışkanlıklara dayandıklarını savunmuştur (Akerson, 2005, s. 50).

Aynı toplulukta yaşayan insanlar, bu ad üzerinde anlaşmışlar mıdır? Ya da nesnelere ad veren başka bir ad koyucu mu vardır? Dönemin iki felsefe okulu arasındaki tartışmada, Pythagoras'la birlikte savunulan "doğalcı görüş", adlarla nesnelere arasındaki ilişkinin doğal olduğunu ve adların nesnelere özünü sesler vasıtasıyla yansıttığını savunurken; Demokritos'la ilgili savunulmaya başlayan "uzlaşımçı görüş" ise adlarla nesnelere arasındaki bağın insanların bir uzlaşısı sonucu oluştuğunu ve adların nesnelere rastgele verildiğini kabul eder (Altunya, 2003, s. 13).

Tevrat'ta Tanrı önce tabii olayları gece gündüz gibi şeyleri adlandırmış bitki ve hayvanlara ad vermemiştir. Onları adlandırması için Âdem'i yarattıktan hemen sonra onun önünden geçirdi ve Âdem

onlara ne ad verdiyse onların ismi o oldu şeklinde bahsedilir. Stoikler, nesnelere onlara verilen adların ses sembolizmi yoluyla verildiğini, Epikürler ise kelimelerin insanoğlunun çevresinde tabiatta duyduğu sesleri taklit ile oluşturulduğunu ileri sürüyorlardı (Selen, 1967, s. 119). Nesnelere onlara verilen adlar arasında tabii bir bağ/ilişki olmasına karşı çıkışlarının temelinde ise o zaman yeryüzünde bu çeşitlilikte dil olmayacağı yalnız bir tek dil olacağı görüşüdür.

"Objenin, sesle yapılan öykünmeden başka bir şey olmadığı" görüşünü ortaya atan Eflatun (Platon), objeler ile adlar arasında bir bağlantı/bağ olup olmadığını sorgulayan çıkışıyla fono-semantik akımın öncüsü olmuştur (Eflatun, 1997, s. 90). Adın doğası, nesnenin doğasıyla aynı olduğuna göre, adın doğasını bilen kişi, nesneyi de bilir, çünkü nesne adın benzeridir. Bu nedenle, birbirinin benzeri olan tüm şeyler için aynı ve tek bilimin geçerli olduğunu belirtir. (Platon, 2018, s. 118).

Platon, insanların ve Tanrıların nesnelere farklı şekillerde adlandırdığını ifade ederken, Tanrıların koyduğu adların nesnelere "doğru doğal adları" olduğunu söyler. Platon, adlandırma işini en doğru biçimde yapanın "yasa koyucu" olduğunu belirtir ancak yasa koyucunun kim veya ne olduğunu açıkça tanımlamaz. Bununla birlikte, insanların bu adları anlamakta yetersiz kaldığını/güçlerinin yetmediğini ve Tanrıların adlandırışına karşın, insanların nesnelere vermiş oldukları adların "doğal uygun adlar" olduğunu vurgular (Altunya, 2003, s. 14).

Platon'un öğrencisi Aristoteles, eserlerinde "adlandırma" konusuna pek değinmezken, "Yorum Üzerine" adlı yapıtında, adların uzlaşım/kabul yoluyla verildiğini ve adın "parçaları tek tek anlamlı olmayan, zaman dışı, uzlaşımca anlamlı bir ses" olduğunu belirtir (Aristoteles, 1996, s. 2). Demokritos ve dilbilimsel uzlaşmacılara göre ise dilin meydana gelişinde bir ad vericinin varlığı (onomathetes) zorunlu değildir. Dil, insanlı dünyada (kültür dünyasında) iletişim mecburiyetinden doğmuştur. Dilin fizyolojik temelini oluşturan sesler, insanın içgüdüsel tepkilerini belirtmek için çıkarttığı hırıltı, çığlık vb. anlamı olmayan ve birbirine eklenmiş seslerden ibaretken ve nesnelere verilen adların, aslında hiç de anlamlı olmayan karmaşık seslerin bir sonucu iken insanların iletişim için dile mecburiyeti, bu ses yığını ayrı ayrı her bir nesne için semboller haline getirmiştir (Poyraz, 2013, s. 227).

Platon'un nesnelere ve adlar arasında "nedenli" bir bağ/ilişki olabileceği fikrinden yola çıkarak, 20. yüzyılın başlarında modern dilbilimin öncülerinden İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure, dil göstergelerinin "nedensiz, keyfi" olduğu fikrini ortaya koyar. (Saussure, 1998, s. 114). Saussure'ün keyfi bir sistem olarak kabul ettiği dil ile ilgili görüşü çoğu zaman modern dilbilimsel araştırma yaklaşımının temel fikri olarak kabul edilmiştir.

Dilbilimci Eduard Sapir'in ses ve anlam arasındaki ilişkinin tamamen keyfi olarak değerlendirilemeyeceğini, kelimelerin ses özellikleri ile anlamları arasında bazı benzerliklerin olduğunu savunmuş ve "fonetik sembolizm" olarak da bilinen bu karşılıkların dil sisteminin evrensel özelliği olan ses-sembolizminin örnekleri olduğunu ileri sürmüştür (Sućević vd, 2013, s. 11).

Amerika'nın önemli iki felsefecisi Webster ve Whitney, dili toplumun ve konuşurlarının inançlarının bir toplamı olarak görürken, var olan dilin hiçbir birimi bir bireyin işi değildir, çünkü konuşulan sözcükler benimsenip kullanılıncaya değin dil değildirler, der (Kocaman, 1997, s. 88). Yani konuşma bireylerin edimleriyle başlamış olsa bile toplum tarafından ortak anlaşım sağlandıkça dil olma vasfını kazanır.

Locke, kelimelerin anlamlarının belirsizliğine karşı alınacak önlemleri sıralarken "konuşan ve soruları anlayıp cevap veren papağan" anekdotunu kullanır. Bu anekdotla, insanların genellikle insanların çoğunlukla kelimeleri idealardan önce edindikleri için kullandıkları kelimelerin zihinlerinde yerini tuttuğu açık seçik idealara sahip olmadan konuştuğu, insanların gündelik konuşmalarında aslında, duyup

ezberledikleri sesleri ve kelimeleri taklit eden papağanlardan pek de farklı davranmadığını bildirir (Altınörs, 2008, s. 11).

Bir diğer görüşe göre anlam/anlamlandırma, gökten inmiş ya da eşyanın (şeylerin) kendi yapısından kaynaklanan bir şey olmaksızın birbirleriyle karşılaştırılan göstergesel dizgelerin bağlantısından oluşan bir olgu olarak tanımlanırken (Guattari, 2005, s. 96), ad-nesne ilişkisinin “yerine-geçme” ve “işaret etme” gibi genelde iki farklı biçim aldığından yola çıkarak nesne-ad ilişkisinin “anlamak” ve “işaret etmek” şeklindeki iki zihinsel faktörle ilgili olduğu düşünülmektedir (Dereko, 2007, s. 97).

Temelde bilişsel bir olgu olan dilde, birey anlamlandığı her uyararı dilin anlam ve ses ve imgesiyle birlikte hatırlamakta, daha sonra da bunu söze dökmektedir (Karadüz, 2008, s. 436).

2. Fonem-Anlam İlişkisi

Dildeki ses-anlam ilişkileri bağlamında bunlara eşlik eden anlamsal ve fonetik özellikleri, ilişkileri ve bunların haritalandırılması bizlerin değerli sonuçlara ulaşmasını sağlayacaktır (Johansson, 2020, s. 254).

Bühler ve Oehl adlı dil bilimcilerin 17 yıllık bir çalışmanın ürünü olarak yaşayan ve ölü olmak üzere 1400 dil üzerinde yaptığı bir araştırmayla bütün dillerdeki kelimeleri üç sınıfa ayırırlar (Selen, 1967, s. 120)

1. Tabiatdaki sesleri taklit yoluyla yaratılan kelimeler (Schallwörter)

2 Çocuğun ilk konuşmaya başladığı zaman kullandığı kelimeler (Lallwörter)

3. Nesne ile o nesneye verilen isim arasında bir ses uyuşumu ile yaratılan kelimeler (bildwörter)

Adıyaman'ın (2010), Türkçenin ses anlam ilişkisi ile ilgili çalışmasında seslerin oluşturdukları sözcüklerin anlamlarına kendi karakter özelliklerine göre aynı zamanda duygu da kattığını bildirir (Adıyaman, 2010, s. 90-98).

Anlam, tarihi süreç içerisinde bazen şekle feda edilmiştir. Oysa, dilde şekil ve anlam beyaz bir kâğıdın iki yüzü gibidir. Anlamı şekilsiz düşünmek, şekli de anlamsız düşünmek neredeyse imkansızdır. Yalnız biçime kıymet verip anlamı hesaba katmadan incelemelere girişmek isteyen Bloomfieldçilerin çalışmaları gerçekte pek netice vermemiş görünüyor (Bayrav, 1998, s. 129). Ancak, dilin çift eklemliliği içerisinde anlamın temelini sesler (anlatım-şekil) düzeyinde atıldığı anlaşılmaktadır (Çetin vd., 2011, s. 1368). Ses ile anlam arasında doğal bir bağlantının mı olduğu, yoksa yalnızca uzlaşımın mı ilişkili olduğu sorusu antik çağlardan beri tartışılırken ses ve anlam arasındaki motive edici müspet ilişkilerin sanıldığından daha yaygın ve bazı ses sembolizmlerinin evrensel olduğu giderek daha açık hale geliyor (Svantesson, 2017, s. 3).

Ses-anlam ilişkisi, dil ilişkilerinde sıkça gözlemlenen bir olgudur. Örneğin, Güneş Dil Teorisi çerçevesinde Fransızca "bulletin" sözcüğü ile Türkçe "belleten" kelimesi arasında ses-anlam eşlemesi yapılmıştır. "Belleten", bilim kurumlarının çalışmaları ile ilgili yazı ve haberlerin yayımlandığı dergiyi ifade ederken, "bulletin" haber ve bilgi aktaran yazı veya raporu temsil eder. "tıknefes" deyimini Arapça "dıyku'n-nafas / dıku'n-nefes" ifadesinden türetilmiştir ve nefes darlığı anlamına gelir. (Yıldız, 2016, s. 77, 78). Arapça dayk “daraltmak” sözcüğü ise Türkçe tık ses anlam eşlemesiyle karşılanmıştır (Hezar, 2020, s. 285).

Kocaoğlu, birbiriyle aynı veya farklı dil ailelerine mensup olsa da dünya dillerinde kelime oluşturma sürecinde sıkça kullanılan doğal yöntemlerden birinin "ses-anlam eşitliği"ne dayalı denkliklere rastlandığını, çeşitli dillerde benzer seslere sahip kelimelerin benzer anlamlara denk gelme eğiliminde

olduğunu, aynı zamanda karşıt denkliklerin birbiriyle karşıt anlamlı kelimeler oluşturduğunu, ses denkliklerinin bulunduğunu, ses ve anlam arasında tesadüfe dayalı olmayan bir ilişki olduğunu ve ses ile işaret ettiği kavram arasında belirli bir bağlantının bulunduğunu öne sürer (Kocaoğlu, 2024, s. 1986).

Arap gramerciliğinde de ses-anlam ilişkisi konusunda önemli çalışmalar yapılmış, sözcüklerin, ifade ettikleri olgu ve olayların ilgili olduğu sesleri hatırlatmasının Arapçaya özgü bir nitelik olduğu ve pek çok kelime ses ile anlam arasında uygunluk olduğu bildirilmiştir. ‘İpe düğüm attı’ anlamına gelen şedde’l-ħable ifadesinde yer alan *şedde* fiilindeki anlam düğüm atılmadan önceki ilk çekilme sesini verirken, bu sestten sonra düğümün sağlamlaştırıldığını ifade etmek üzere *şinden* daha kuvvetli bir harf olan dâl harfi kullanılmıştır. Dâl harfinin şeddelenmesi ile elde edilen kuvvetli ses, düğümün zihinlerde canlandırılmasını sağlamaktadır, şeklinde açıklanmıştır (Ercilasun, 2021, s. 7).

Bir deneyde insanlara bir iki uydurma kelime olan (bouba veya kiki) olarak adlandırılan kıvrımlı ve sivri uçlu bir nesnenin resminin gösterilip hangisinin hangi resme en iyi karşılık geldiği sorulduğunda %95’i *boubanın* kıvrımlı nesneye, *kikin* ise sivri uçlu nesneye uyduğunu belirtmişlerdir. Yine bir diğer çalışmada, mil sözcüğündeki /i/ sesinden dolayı, “küçüklüğü ve hafifliği” çağrıştıran, mal sözcüğünün ise “ağırlık ve büyüklüğü” çağrıştırdığı gözlenmiştir (Nordquist, 2023, s. 2).

Şekil 1: Bouba kiki

Bir kelimenin anlamının onun sesinden (veya eklenmesinden) kısmen etkilendiği yönündeki görüşü göz ardı etmeyen oldukça önemli bir dilbilimci grubu her zaman olmuştur (Nordquist, 2020). Dilbilimciler fonem ve anlam arasındaki karmaşık ilişkiyi anlamak için değişik çalışmalar yapmışlardır. Otto Jaspersen ve Edward Sapir dildeki seslerin fiziksel niteliklerle ilişkili olabileceğini öne sürerek, küçük ve büyük gibi kavramların dildeki seslere yansyabileceğini savunmuşlar, "mal" ve "mil" örneğinde /a/ ve /i/ sesbirimlerini, sırasıyla genişlik ve küçüklük ile ilişkilendirmişlerdir. Deneklerin büyük bir kısmının "mal"ı büyük masaya; "mil"i ise küçük masaya benzetmeleri Jaspersen ve Sapir'in tezini destekler ve doğrular niteliktedir (Akyıldız Ay, 2017, s. 19).

Kohler'in çoğu insanın "maluma" sözcüğünü kıvrımlı ve yumuşak nesnelere ve "takete" sözcüğünü de sert, keskin, sivri nesnelere eşleştirdiği yönündeki gözlemi, ses sembolizminin iyi bilinen örneğini temsil ederken, ses ile sözcüklerin anlamı arasındaki bağlantının tamamen keyfi olmadığı fikrini de desteklerken ses sembolizminin anlam öncesi bir olgu olduğu fikrine ve bu etkinin dil işlemenin çok erken aşamalarından ortaya çıktığı hipotezini güçlendirmiş, insanoğlunun nesnelere şekillerden yola çıkarak onları kullanılan sesbirimleriyle ilişkilendirdiği fikrini ortaya çıkarmıştır (Sučević vd., 2013, s. 11).

Janković, ses sembolizminde ünlülerin yanı sıra ünsüzlerin ve kelimelerdeki ünsüz-ünlü kalıplarının da rol oynadığını göstermiştir. Keskin, sivri nesnelere için üretilen sözcüklerin önemli ölçüde daha fazla patlayıcı /k/, /t/, /g/, /d/, /ts/, /dz/ ve /r/ içerip, CC (ünsüz-ünsüz) hece içerdiğini, yuvarlak nesnelere için üretilen adların ise daha fazla CV (ünsüz-ünlü) içerdiğini göstermiştir (Sučević vd., 2013, s. 11).

Estes'in yaptığı çalışmada, bireyler büyük nesnelere /a/ içeren sözcüklerle ve küçük nesnelere /i/ içeren sözcüklerle % 96 oranında eşleştirdi (Elsen 2017, s.492). Preziosi ve Coane'nin çalışmasında da /a/ /i/ için aynı sonuçlara ulaşılmıştır (Preziosi vd., 2017, s. 20).

Sučević, vd. 229 dilden alınan sözcük yapılarını inceleyen verilerin analiz edildiği bir çalışmada, bu dillerin çoğunda belirli dil sembolizmi kalıpları bulunduğunu, sivri ve yuvarlak nesnelere ifade eden sözcüklerin ünlü-ünsüz ses dağılımları açısından oldukça benzer desenler sergilediğini ileri sürmektedir (Sučević, 2013, s. 12).

2004 yılında iki araştırmacı “frish” ve “frosh” olmak üzere iki marka adı oluşturmuştur. Deneyle katılımcılardan hem dondurmaya tatmaları hem de dondurmanın özelliklerini vermeleri istenmiştir. Dondurmalar her bakımdan birbirinin aynısıdır fakat elbette katılımcılar bunu bilmemektedirler. Ancak katılımcılar “frish”i daha hafif ve daha az kalorili olarak tanımlarken, “frosh”un daha yumuşak, daha zengin ve daha kremsi olduğunu bildirmişlerdir. “frosh”un bu özelliklerinin arkasında “o” sesi yatmaktadır (Jocelyn, 2020).

3. /o/ Fonemi

Seslerin dildeki temel rolü, iletişim için anlamın oluşmasını sağlayan, insanların duygu, düşünce ve bilgilerini ifade etmelerine yardımcı olan en temel dil birimleridir. Her bir ses, kendisine özgü niteliklerle birlikte anlamı oluşturacak şekilde bir araya gelerek sözcükleri oluşturur. Bu nedenle sesler, anlamın oluşmasında hayati bir rol oynarlar (Coşkun, 2008, s. 27).

Bir isimdeki ses birimlerinin kendisi anlam taşıyabilir düşüncesi Platon'un Cratylus diyaloguna kadar uzanmaktadır. Hermogenes bir sözcük ile anlam arasındaki ilişkinin tamamen keyfi olduğunu savunurken Cratylus ise aynı fikirde değildir. Sokrates, bazen anlam ve ses arasında bir bağlantı olduğunu düşünür. Ancak dilbilim çoğunlukla Hermogenes'in tarafını tutmuştur. Fakat son seksen yılda bu araştırma alanı Cratylus'un tarafındadır (Nordquist, 2020).

Seslerin anlam değeri ile ilgili olarak, İbraniler, ünlüleri seslerin ruhu olarak kabul ederler. Bu seslerin hareketlilik, akıcılık, çırpınma, kayma, içerilik, derunilik gibi nitelikleri vardır. Greklerde de seslerin bazılarının belirli niteliklerle ilişkilendirildiği bilinmektedir. Örneğin, /i/ ünlüsüyle yapılan kelimelerde hafiflik ve bir şeyin arasından geçip gitme kabiliyeti, /a/ ve /e/ fonemleriyle yapılan sözcüklerde ise uzunluk ve büyüklük, /o/ fonemiyle yapılan kelimelerde yuvarlaklık hissiyatı kavramı daha belirgin hale gelebilir. /a/ ve /ı/ arasındaki anlam nüansını açıklamak için Üçok, “gacırdamak” ve “gıcırdamak” kelimelerini örnek verir. /a/ ünlüsünün daha ağır ve büyük bir gürültüyü ifade ettiği, örneğin ağır demir bir kapının “gacırdaması” ile açıklanabilirken, /ı/ ünlüsünün daha hafif ve küçük bir gürültüyü ifade ettiği, örneğin dişlerin “gıcırdaması” ile örneklendirir (Karahan, 2008, s. 144). Bu örnekler, seslerin farklı niteliklerinin nasıl anlam oluşumunu etkilediğini kanıtlamaktadır.

Yapılan bir çalışmada, katılımcılara bir gezegene yaklaşan bir uzay gemisinde olduğunuz ve bu gemide iki ırk olduğu bu gruplardan birine Lamonianlar, diğerine Grataklar adı verildiği bunlardan birinin güzel ve insanlara dost; diğerinin ise düşmanca, çirkin ve kötü ruhlu olduğu ve hangisinin hangisi ile eşleştirildiği sorusu yöneltildiğinde, çoğu katılımcı Lamonianlıların iyi insanlar ve dost olduğunu varsayımıştır. (Nordquist, 2020). Bu tamamen seslerin duygusal çağrışımları ile ilişkilendirilmesinden kaynaklıdır.

O halde bir kelimeyi oluşturan en küçük seslerin bile o kelimenin temsil ettiği nesnenin/olgunun niteliklerini çağrıştırabileceği tezini kuvvetlendirecek niteliktedir. Hastalar için duygusal anlamlar çağrıştırması muhtemel olan kanserle ilgili ilaç adlarının bu tür ses-sembolik çağrışımlarından faydalanılmış, sık kullanılan 60 kanser ilacının adlarındaki seslerin analiz edilmesiyle ilaçların ticari adları ile yapılan çalışmada bu ünsüzlerin (/b/, /d/, /g/, /v/, /z/ yavaşlık ve ağırlıkla; /p/, /t/, /k/, /f/, /s/ hızlılık ve hafiflikle) ilişkili olduğu düşünülmüştür. Kemoterapi ilaçlarının adlarında hafiflik, küçüklük ve hastalık ile ilişkilendirilen belirli seslerin sıklığının arttığını göstermektedir. Bu bulgu, kanser

hastalarının ve sağlayıcılarının deneyimlerinde ilaç adlarının olası rolü hakkında önemli soruları da gündeme getirmektedir (Abel- Glinert, 2008, s. 1865).

Günlük hayatta ağlamak ve gülmek gibi eylemler üzerinde gülmek deyince insanı hoşnut eden bir olay nedeniyle yapılan eylem akla gelir. Fakat kişi yalnız hoşuna giden bir olay nedeniyle değil, bazen asabi, bazen de alaycı kahkahalar atar. Kahkahayı, bu şekilde kategorize ettiğimizde bunların her birinin üç çeşit vokale dayandığını söyleyebiliriz. Gevşemiş ruh hali içinde attığı kahkaha *hahaha* şeklinde h sesi eşliğinde /a/ vokaline, hoşlanmadığı bir olay karşısında ironik olarak tepkisini iletirken, *hu huhuhuhu* şeklindeki kahkaha /h/ sesi eşliğinde /u/ vokaline, sırf karşısındakini kızdırmak ve alay etmek amacıyla atılan kahkaha ise *hihihi* şeklinde olup /i/ vokaline dayanır (Selen, 1970, s. 72).

Zülfikar, geniş ünlülerin şiddeti, kuvveti, yoğunluğu, kalınlığı, büyüklüğü; dar ünlülerde ise bu özelliklerin daha zayıf oluşu temsil ettiğini belirtir (Zülfikar, 1995, s. 27).

/u/ ünlüsü, dudakların dar-yuvarlak bir şekilde büzülmesiyle oluşturulan bir ünlüdür. Bu ünlü, hoş gitmemeyi veya beğenmemeyi ifade eden burun kıvrırma hareketi sırasında dudakların aldığı şekle benzerlik gösterir. Benzer duyguları ifade eden dudak bükme hareketinde de dudaklar daralarak /u/ ünlüsünün oluşturulmasında kullanılan şekle benzer bir pozisyon alır. Bu benzerlik, /u/ ünlüsünün ses dizilerindeki anlam değerinin tesadüfi olmadığını düşündürürken, beden dilinde duyguların yüz ifadeleriyle ortak olarak ifade edilmesi ve bu durumun da aslında beden dilinin evrenselliğine işaret ettiğini belirtir. "Ah", "of", "oh" gibi sözcüklerde bu benzerliğin yansımasıdır (Karahana, 2008, s. 145).

/i/, artikülasyon sırasında ağızın küçük bir şekilde açılması nedeniyle küçük boyutla ilişkilendirilmiştir. Bunun bir nedeni /i/ ve /e/'yi "küçük" ve dolayısıyla "zararsız" ve 'iyi' ile ilişkilendirme eğilimi, /a/ sesleri ve açık heceleri "güvenilirlik, verimlilik, otorite, önem" ile ilişkilendirilmiştir (Elsen 2017, s. 492). Miller, küçük, ince veya yakın için /i/, büyük veya daha uzak için /a/, büyük ve yuvarlak için /o/ gibi fonemlerin tercih edildiğini bildirir (Miller, 2014).

Bu olgunun deneysel araştırmaları öncelikle keskinlik ve yuvarlaklık gibi belirli özelliklere sahip görsel nesnelere ilişkilendirilen kelimelerin, yuvarlak ünlüler içeren /o/ ve /u/ ile türetilmiş sözcükler daha çok yuvarlak şekillerle, /i/ ve /e/ içeren sözcükler ise daha çok sivri şekillerle ilişkilendirilmiştir (Sučević vd. 2013: 11). Bu evrensel "frekans kodunda" yüksek frekanslı sesler, yani /i/ ve /ı/ tipik olarak küçük boyut ve keskinlik, hızlı hareket, düşük frekanslı sesler, yani /u/ ve /a/ büyük boyutu, yumuşaklığı yavaş hareketi simgeleme eğilimindedir (Wrembel, 2010, s. 178). Benzer şekilde, Westbury (2005) ise ünsüzler üzerine odaklanmış ve patlayıcı ünsüzler içeren dizilerin sivri çerçevelerde daha hızlı ve doğru bir şekilde tanımlandığını, sürekli ünsüzler içeren dizelerin ise kavisli çerçeveler içinde daha hızlı ve doğru bir şekilde tanımlandığını bulmuştur (Sučević vd., 2013, s. 12).

Dil evriminde ses sembolizminin rolüne ilişkin ilginç bir açıklama Ramachandran ve Hubbard (2001) tarafından sağlanmıştır. Dilin kökenleri ve bilinçle ilgili sinestetik teorileri dahilinde, ses-sembolik örtüşmeyi, sesin artikülasyonunda yer alan motor veya somato-duyusal alanların farklı şekilli nesnelere algılanmasıyla ortak aktivasyonunun sonucu olarak yorumlanır. Ramachandran ve Hubbard'a göre bu aktivasyonun doğası, sinestezide mevcut olana benzer. Örneğin, yuvarlak nesne algısı ile kişi /o/ fonemini söylediğinde etkinleşen motor temsil arasındaki bağlantıda bu tür çapraz kipsel benzerlikler mevcuttur (Sučević vd., 2013, s. 11).

Fonolojik sistemler, insan zihninde çalıştığı varsayılan ve belirli bir dilin fonemik envanteri hakkında bilgi içeren soyut sistemlerdir. Böyle bir sistem daha önce bahsedilen fonemlerden oluşur. Ses birimi, kendi başına bir anlamı olmasa da anlamı ayırt edebilen bir birimdir. Ses birimleri, kelimeler veya

cümlelerden farklı olarak bir anlam taşımaz. Dillerdeki ses birimlerinin sayısı şaşırtıcı derecede değişkendir (Nicole vd. 2014).

Bazı fonemler olumlu bir sembolizm taşıırken, bazıları olumsuz çağrışım değerlerine sahiptir. Ayrıca sesler boyut, şekil, ağırlık, hafiflik gibi çok çeşitli nitelikler taşıyabilir. (Jocelyn 2020). Örneğin kalın ünlüler özellikle, yuvarlaklar karanlık melankolik bir atmosfer ve ruh hali uyandırmak için kullanılırken /e/, /i/ daha çok neşeli, hafif, duygulara eşlik eder (Adıyaman, 2011, s. 19). Seslerin bu tarz duygusal etkileri, edebî eserlerde, şiirde ve müzikte sıklıkla kullanılır. Bir eserin atmosferini ve duygusal tonunu belirlemek için seslerin seçimi ve kullanımı oldukça önemlidir.

/u/ ve /o/ sesleri kullanımında ortaya çıkan akustik sinyallerin temelinde, yuvarlak sesler üretirken ağzın aldığı yuvarlak şekille ilintili olabilir. Bu nedenle, akustik sinyaller basitçe eklemleme hareketine eşlik eder ve yalnızca eklemleme hareketine bağlanarak göndergeyle ilişkilendirilir (Johansson, 2020, s. 254). Fonosemantik konusunda, şiirlerinde sesin ritmik değerinden azami seviyede faydalanan, Yahya Kemal Beyatlı'ya atfedilen bir anekdotta, Yahya Kemal “*Türk halkı büyük nesnelere ifade ederken o gibi kalın ve geniş sesleri kullanır. Mesela köyden gelmiş birisi şehirdeki kocaman otobüsü gördüğü zaman şaşırır ve ‘otobüs’ yerine ‘otobos’ der*” şeklinde ifade etmektedir (Ercilasun, 2021, s. 8).

Her dilin kendi karakteristik mantıksal yapıları vardır, ancak bazı temel mantıksal formlar, birden fazla dilde de benzer şekilde ifade edilebilir (Seber, 2013, s. 121). Ancak bazı mantıki formlar, birden fazla dilin mantığı durumundadırlar. Bu, dilin kendine özgü mantığının yanı sıra evrensel mantıksal ilkelerin de varoluşunu gösterir. Bu evrensel mantıki formlar, insan zihninin temel düşünme süreçlerine dayalı olarak yeryüzündeki bu denli dil çeşitliliğine rağmen ortak bir anlayış sağlar. İşte bu yüzden farklı diller arasında çeşitlilik gösteren mantıksal yapılar arasında genel benzerlikler bulunabilir. Belirli seslerin belirli nitelikleri çağrıştırdığı örneğin, yuvarlak nesne adlarında /o/ sesbiriminin sıkça kullanıldığı ve bu seslerin anlam üzerindeki etkisinin dilin doğal ve toplumsal dinamiklerini anlamada kritik bir rol oynadığını göstermektedir.

Türkçe dışındaki dillerde de benzer bir eğilim gözlemlenmiştir. İngilizce, İspanyolca, İtalyanca vb. gibi farklı dillerde, /o/ sesbiriminin yuvarlak şekilli nesnelere ilişkilendirildiğini söyleyebiliriz. Türkçe dışındaki dillerde, yuvarlak şekilli nesnelere /o/ foneminin kullanılması ile ilgili örnekler aşağıda sıralanmıştır:

İngilizce: balloon (balon), bone (kemik), bowl (kâse), clock (saat), coin (madeni para), coconut (hindistancevizi), donut (çörek), globe (küre), hole (delik), lemon (limon), mop (süpürge), moon (ay), nose (burun), orange (portakal), roll (rulo), rope (ip), shoulder (omuz), stone (taş), toe (ayak parmağı), tomato (domates), UFO (ufo)

Almanca: ballon (balon), bommel (ponpon), globus (dünya küresi), knoblauch (sarımsak), knochen (kemik), knopf (düğme), kokosnuss (hindistancevizi), kompass (pusula), korb (sepet), lollipop (lollipop), mond (ay), poolball (havuz topu), rollen (rulo), rondell (madalyon), sonne (güneş), tomate (domates), trommel (davul), zitrone (limon)

Fransızca: ballon (balon), bocal (kavanoz), bol (kâse), brocoli (brokoli), citron (limon), cocotte (tencere), corbeille (sepet), corde (ip), écrou (somun), flacon (şişe), globe (dünya küresi), horloge (saat), monde (dünya), montre (kol saati), moulin (değirmen), pomme (elma), pompon (ponpon), robinet (musluk), rolle (rulo), rond (yuvarlak), scolopendre (kırkayak)

İtalyanca: bottiglia (şişe), bottone (düğme), globo (küre), gomito (iplik yumak), mondo (dünya), moneta (madeni para), ombelico (göbek), ombrello (şemsiye), orologio (saat), pallone (top), pomello (tokmak), pomodoro (domates), rollo (rulo), rotonda (çember), tondo (yuvarlak), volante (direksiyon)

Latince: bola (top), collo (boğaz), coluber (yılan), fossa (çukur), globulus (küre), globulus (top), orbiculus (daire), orbis (daire), orbita (yörünge), orbus (küre), ovum (yumurta), pollex (baş parmak), pomponius (ponpon), pomum (elma), rotundus (yuvarlak), sphaera (küre)

Rusça: Боб (bob) fasulye, Бочка (bochka) varil, Горох (goroh) bezelye, Горошек (goroşek) bezelye, Горшок (gorşok) saksı, Колесо (koleso) tekerlek, Кольцо (koltso) yüzük, Морковь (morkov) havuç, Огурец (ogurets) salatalık, Очки (oçki) gözlük, Солнце (solntse) güneş, Сто (sto) yüz, Столб (stolb) direk, Шампиньон (şampinon) mantar, Яблоко (yabloko) elma, Яйцо (yaytso) yumurta.

Yukarıda farklı dildeki örneklerde de /o/ foneminin yuvarlak şekilli nesnelere kullanılması bunun evrensel bir dil olgusu olabileceğini gösterirken dildeki anlam taşıyıcılarının yalnızca kelime düzeyinde değil; aynı zamanda fonetik düzeyde de mevcut olduğunu ortaya koymaktadır. Dildeki sesler ve anlamları arasında belirgin ilişkiler vardır. Bu ilişkiler, seslerin anlamı yansıtma veya çağrıştırmaya yeteneklerine dayanır. Belirli şekildeki nesnelere ifade eden sözcüklerin ses yapılarında benzer desenler sergilenmiştir.

Türkçe sözlükten tespit edilen yuvarlak şekilli olan nesnelere /o/ foneminin kullanılması/ kullanılmaması ile ilgili örnekler aşağıda sıralanmıştır:

3.1. /o/ foneminin kullanıldığı yuvarlak şekilli nesne adları

afyon (Ar.), amfora (Fr.), ampul (Fr.), anaför (Yun.), aort (Fr.), apoşi (Yun.), baldır, baldo, balon (Fr.), balyoz (Yun.), baston (İt.), beyzbol (İng.), biberon, bidon (Fr.), bijon (Fr.), bobin (Fr.), boğaz, bomba (İt.), bombe (Fr.), boncuk, bone (İt.), borazan (Fr.), bordür (Fr.), boru, bot (İng.), bowling (İng.), boyun, boynuz, bronş (Fr.), buşon, buton, conta (İt.), cop (Far.), çello (İt.), direksiyon (Fr.), dolma, domates (Rum.), dondurma, egzoz (İng.), fok, foşa, helezon (Ar.), hortum (Ar.), hotoz, jeton (Fr.), kavanoz (Yun.), kobra (Fr.), konç, kondom, konfeti (İt.), kordon (Fr.), kornet (Fr.), kornişon (Fr.), korno (İt.), koroner (Lat.), kova, kovuk, koz (Far.), koza (Far.), kozalak, kozmos (Fr.), krampon (Fr.), limon (Yun.), lodos (Yun.), mikrofon (Fr.), nohut (Far.), nokta (Ar.), nöron (Fr.), obruk, odun, ok, oklava, olta (Yun.), omuz, orlon, oval (Fr.), piko (Fr.), pinpon (İng.), pipo, piston, polo, pompa, ponpon, poşet (Fr.), projektör, rosto (İt.), saksafon (Fr.), salyangoz (Yun.), soba (Mac.), soğan, somun (Fr.), sonda (İt.), sopa, tirbuşon (Fr.), tohum (Far.), tokaç, tokmak, tolga, tomar (Ar.), tombalak, tombul, tomurcuk, top, topaç, torpil (Fr.), vazo (İt.).

Tespit edilen sözcüklerin dağılımı şöyledir:

Dil	Sayı	Dil	Sayı
Türkçe	43	İngilizce	5
Fransızca	28	Rumca	1
İtalyanca	10	Latince	1
Yunanca	8	Farsça	1
Arapça	5		

Tablo 1: Sözcüklerin köken bakımından dağılımı

3.2. /o/ foneminin kullanılmadığı ancak yuvarlak şekilli nesne adları

abajur (Fr.), acun, adese (Ar.), agel (Ar.), ahize (Ar.), alyans (Fr.), ampul (Fr.), ananas, anele (İt.), anten (Fr.), anüs (Fr.), arakiye (Ar.), arda, armut (Far.), asa (Ar.), askarit (Fr.), ay, aya, ayva, bacak, badem (Far.), badya (Yun.), bağ, bağırsak, bakraç, balyemez (İt.), bambu (Fr.), bamyas (Ar.), barbunya, bardak, baret (İt.), baş, bat, bateri (Fr.), bazlama, beher (Alm.), benek, bere (Fr.), beyin, bezelye (İt.), bızbız, biber, bilek, bilezik, bilye (İt.), bit, biz, böbrek, böcek, böğürtlen, börk, bürülce, buğday, buji, bumar (Fr.), burgu, ceviz (Ar.), cezve (Ar.), cırcır, cura, çağla, çakıl, çark, çehre (Far.), çekirdek, çembala (İt.),

çengel (Far.), çevgen (Far.), çıban, çıkrık, çingirak, çırpı, çil, çivi, çörek, çuval (Far.), çuvaldız (Far.), dalak, damar, damla, davul, davya (Fr.), def, değnek, dibek, dimnit, diz, döner, düğme, düğü, düğüm, düğürçük, dümen (İt.), dünya, eğiç, elma, enjektör (Fr.), erik, falaka, fanus (Ar.), far (Fr.), fener (Yun.), fermejüp (Fr.), fes, fevvare (Ar.), fiçı (Yun.), fındık (Ar.), fıstık (Ar.), fişki (Yun.), filtre (Fr.), fincan (Ar.), flüt (Fr.), fotr, fülüs (Ar.), füze (Fr.), gaga, gargar, göğüs, göz, güllaç, gülle, güneş, gürz (Far.), güveç, habbe (Ar.), halat (Yun.), halka (Ar.), hap (Ar.), harar (Ar.), havuç (Far.), herke, ibrişim (Far.), iguana (İsp.), iğne, ip, irmik, işkembe (Far.), kalamata (Yun.), kalbur (Ar.), kalça, kalem (Ar.), pöç, prezervatif, ruj (Fr.), rimel (Fr.), yuvarlak, kalkan, kalp (Ar.), kalpak, kanca (İt.), kandela (İt.), kandil (Ar.), kasnak, kaşık, kavala, kavuk, mum (Far.), namlu (Far.), nar (Far.), kayısı (Far.), kaytan (Ar.), kazan, kelepçe, kepçe (Far.), kestane (Yun.), kınnap (Ar.), kısa, kibrit (Ar.), kiraz, kivi, klaptan (Ar.), köpük, körük, kös, kule (Ar.), kulp (Yun.), kum, kupa (İt.), kursak, kurşun, kurt, kuyu, küp (Ar.), küpe (Yun.), lahana (Yun.), lamba (Yun.), larva (Lat.), lens (İng.), lim (Fr.), mandalina (İt.), mantar, masura (Yun.), matara (Ar.), meme, mercek, mercimek (Far.), mermi, meşale (Ar.), mısır, pancar, paprika (İng.), patlıcan (Ar.), patpat, penis, perçin, pire, plak, püstül, raptiye (Ar.), saksı, santrifüj (Fr.), sarımsak, sepet (Far.), serpuş (Far.), sırma, sicim, sigara (İsp.), siğil, simit (Ar.), sülük, sümüklüböcek, süzek, süzgeç, şaft (İng.), şambrel (Fr.), şamdan (Ar.), şanzıman (Fr.), şapka (Rus.), şeftali, şırınga (İt.), şiş, şişe (Far.), takke, tambur (Fr.), tas, taş, tekerlek, tel, tespih (Ar.), tirişin (Fr.), trampet (Fr.), tulum, turna (İt.), turp (Far.), tüp (Fr.), üsküre, üzüm, vana, vida (İt.), vites (Fr.), yumak, yumruk, yumurta, yüz, zeytin (Ar.)

Tespit edilen sözcüklerin dağılımı şöyledir:

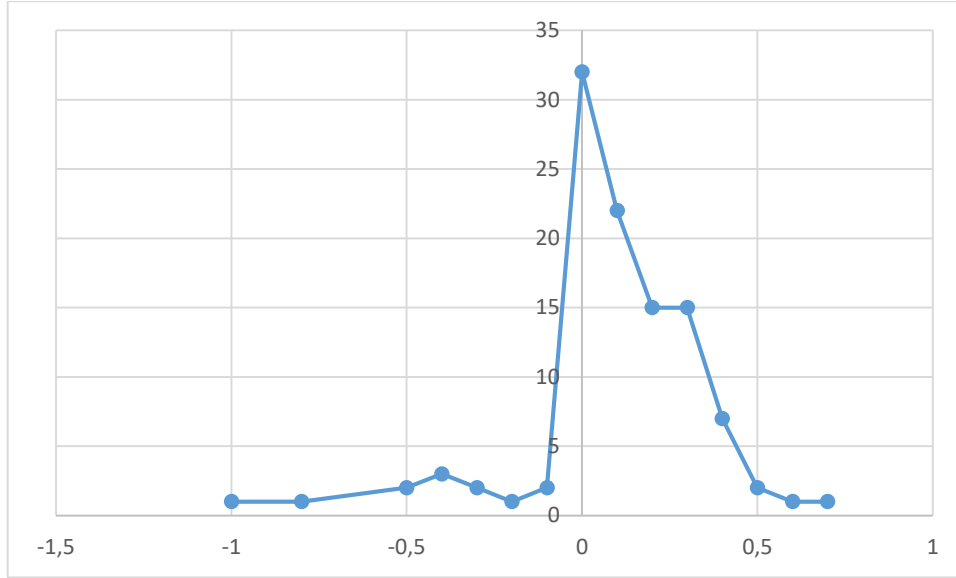
Dil	Sayı	Dil	Sayı
Türkçe	163	Yunanca	12
Fransızca	26	İspanyolca	2
Farsça	21	Almanca	1
İtalyanca	14	Latince	1
Arapça	13	Rusça	1

Tablo 2: Sözcüklerin köken bakımından dağılımı

4. Duygu Değerleri Bakımından /o/ Fonemi:

Seslerin, özellikle belirli fonemlerin, duygusal çağrışımlar yaratma potansiyeli dilbilimde önemli bir araştırma konusudur. Bu çalışmada, /o/ sesbiriminin pozitif veya nötr duygusal çağrışımlar yaptığı belirlenmiştir. Bu, seslerin sadece fiziksel özellikleriyle değil, aynı zamanda psikolojik etkileriyle de değerlendirilmesi gerektiğini gösterir. İnsanların belirli sesleri belirli duygularla ilişkilendirme eğilimi, dilin evrimi ve insanların dil kullanımında seçtiği sözcükler açısından önem taşır.

Türkçe sözlükten tespit ettiğimiz /o/ fonemi ile oluşturulmuş yuvarlak nesne adları ile /o/ fonemi bulunmayan ama yuvarlak şekilli olan nesne adlarının duygu puanları aşağıda hesaplanmıştır. Bu hesaplama için chatGPT'den yapay zekadan faydalanılmıştır.

Grafik 1: /o/ fonemi ile oluşturulmuş yuvarlak nesne adlarının duygu puanları

Bu grafikte, “o” fonemi içeren yuvarlak şekilli nesne adlarının duygu puanları incelenmiştir. Grafikte dikkat çeken noktalar şunlardır:

4.1. Nötrlük ve Pozitiflik

Çoğu nesne adı nötr veya hafif pozitif duygularla ilişkilendirilmiştir. Bu, /o/ foneminin yuvarlak nesne adlarında genellikle olumlu veya nötr çağrışımlar yaptığını gösterebilir.

4.2. Frekans Dağılımı

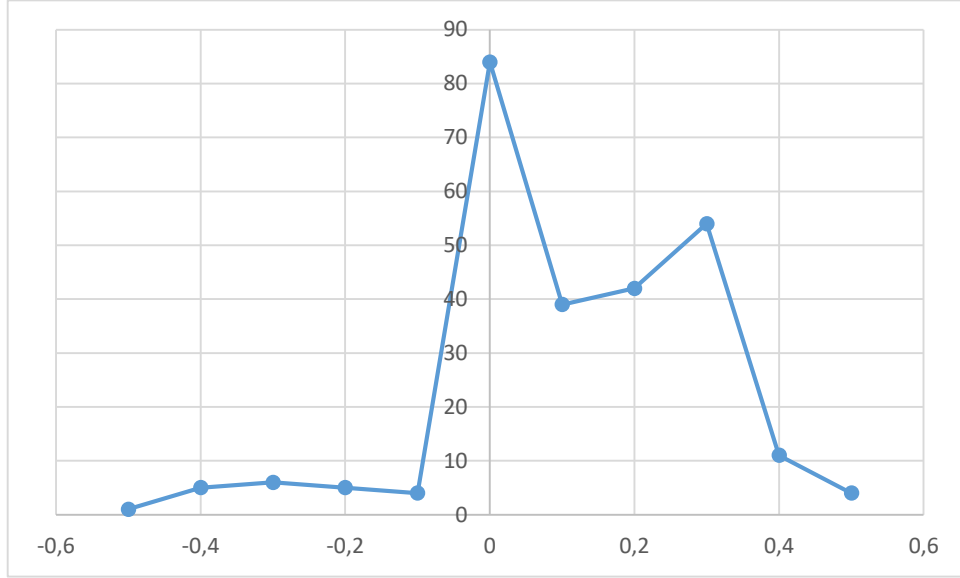
En yüksek frekans 0 civarındadır, yani “o” fonemini içeren nesne adları çoğunlukla duygusal olarak nötrdür. Bu durum, “o” foneminin dilimizde sıkça kullanılan ve genel olarak nötr kabul edilen kelimelerde bulunduğunu düşündürülebilir.

4.3. Negatif Duygular

Negatif duygu puanları daha az ve düşük frekansta gözlemlenmiştir. Bu da “o” foneminin, negatif duygusal çağrışımlardan uzak durma eğiliminde olduğunu gösterebilir.

-0,5	2
-0,8	1
-1	1

Tablo 3: /o/ fonemi ile oluşturulmuş yuvarlak nesne adlarının duygu puanları

Grafik 2: /o/ fonemi bulunmayan ama yuvarlak şekilli olan nesne adlarının duygu puanları

Bu grafikte, “o” fonemi bulunmayan ama yuvarlak olan nesne adlarının duygu puanları incelenmiştir. Grafikte dikkat çeken noktalar şunlardır:

4.4. Pozitiflik

Bu gruptaki kelimeler, pozitif duygularla daha belirgin bir şekilde ilişkilendirilmiştir. Bu, yuvarlak nesne adlarının genel olarak olumlu duygular uyandırdığına işaret edebilir.

4.5. Frekans Dağılımı

Bu grafikte de en yüksek frekans 0 civarındadır, ancak pozitif duygu puanları daha geniş bir aralıkta ve daha yüksek frekansta dağıtılmıştır. Bu, “o” ünlüsü geçmeyen yuvarlak nesne adlarının daha belirgin pozitif duygusal çağrışımlara sahip olduğunu gösterebilir.

4.6. Negatif Duygular

Negatif duygu puanları burada da az sayıda fakat daha belirgin bir frekansla temsil edilmiştir. Bu, “o” fonemini içermeyen yuvarlak nesne adlarının bazılarının negatif duygusal çağrışımlar yapabileceğini gösterebilir.

Duygu puanı	Frekans
0,5	4
0,4	11
0,3	54
0,2	42
0,1	39
0	84

-0,1	4
-0,2	5
-0,3	6
-0,4	5
-0,5	1

Tablo 4: /o/ fonemi bulunmayan ama yuvarlak olan nesne adlarının duygu puanları

4.7. Karşılaştırma

4.7.1. Ortak Noktalar

Her iki grafikte de en yüksek frekans 0 civarında gözlemlenmektedir, bu da nesne adlarının çoğunun nötr veya hafif pozitif duygulara sahip olduğunu göstermektedir. Her iki grafikte de pozitif duygu puanları, negatif duygu puanlarına göre daha yüksek frekanslara sahiptir.

4.7.2. Farklılıklar

Grafik 2'de, pozitif duygu puanları Grafik 1'e göre daha geniş bir aralıkta ve daha yüksek frekanslarla temsil edilmektedir.

Grafik 1'deki duygu puanları daha dar bir frekans aralığında toplanmışken, Grafik 2'deki puanlar daha geniş bir frekans aralığında dağıtılmıştır.

Grafik 1'de negatif duygu puanları daha az sayıda ve daha düşük frekanslarla görülmektedir, Grafik 2' de ise negatif duygu puanlarının frekansı daha fazla gözlemlenmektedir.

Seslerin, özellikle belirli fonemlerin, duygusal çağrışımlar oluşturma potansiyeli dilbilimde önemli bir araştırma konusudur. Sonuç olarak, her iki grafik de yuvarlak nesne adlarının duygu puanlarının genellikle nötr ya da pozitif olduğunu göstermektedir. Ancak Grafik 2'de pozitif duygu puanları daha yüksek ve daha belirgin frekanslarla temsil edilmektedir. Bu, seslerin sadece fonetik özellikleri bakımından değil, aynı zamanda psikolojik etkileri bakımından da değerlendirilmesi gerektiğini gösterir. İnsanların belirli fonemleri belirli duygularla ilişkilendirme eğilimi, dilin evrimi ve insanların dil kullanım tercihleri üzerinde etkilidir.

4.8. Dilbilimsel ve Anlamsal Analiz

4.8.1. Fonemlerin Duygusal Etkisi

“o” fonemi, Türkçede yuvarlak ve dudakları daha çok yuvarlayan bir ses olduğundan, kelimelere genel olarak yumuşak ve nötr bir ton katabilir. Bu, dilin fonetik özelliklerinin kelimelerin duygusal algısına etkisini gösterir.

4.8.2. Yuvarlak Nesnelerin Çağrışımları

Yuvarlak şekilli nesnelerin genellikle doğada daha fazla bulunmasından insan zihninde genellikle olumlu veya nötr çağrışımlar yapar. Bu sebeple, yuvarlak nesne adlarının pozitif ve nötr duygusal değerlere sahip olması beklenebilir bir durumdur.

4.8.3. Negatif Duygu Puanlarının Azlığı

Her iki grupta da negatif duygu puanları az ve düşük frekansta gözlemlenmiştir. Bu, dilde yuvarlak nesnelerin ve “o” foneminin genellikle olumlu veya nötr anlamlar taşıdığına işaret eder.

Sonuç olarak, dilbilimsel açıdan bakıldığında, “o” fonemini içeren yuvarlak nesne adları genellikle nötr veya pozitif duygusal çağrışımlar yaparken, “o” fonemi geçmeyen yuvarlak nesne adları daha belirgin

pozitif çağrışımlar yapar. Bu, dilin fonetik ve anlamsal özelliklerinin kelimelerin duygusal algısına olan etkisini vurgular.

Sonuç

Nesnelerin nasıl ve neye göre adlandırıldığı sorusu, tarihin eski dönemlerinden beri tartışılmıştır. Platon ve diğer antik filozoflar, nesnelerin adlarının onların özünü yansıtmayı yansıtmadığı üzerine farklı görüşler ortaya koymuştur. Doğalcı görüş, adların nesnelerin özünü yansıttığını savunurken, Uzlaşımçı görüş, adların insanlar tarafından tesadüfi olarak verildiğini ve dilin toplumsal uzlaşımınla oluştuğunu savunur. Ancak, modern dilbilim yaklaşımıyla, dilbilimci Saussure, dil göstergelerinin keyfi olduğunu ve ses ile anlam arasında zorunlu bir bağ olmadığını belirtmesine rağmen son yıllarda, ses ve anlam arasında fonetik bir ilişki olabileceği tartışılmaya başlanmıştır.

Platon ve diğer antik filozofların, nesnelerin adlarının onların özünü yansıtmayı yansıtmadığı üzerine farklı görüşler sunduğu, modern dilbilimcilerin ise ses ve anlam arasında fonetik bir ilişki olabileceği tartışmalarına yer verdikleri görülmüştür. Bu bağlamda, /o/ sesbiriminin Türkçede yuvarlak şekilli nesne adları üzerindeki etkisi incelenmiş ve bu sesbiriminin genellikle nötr veya pozitif duygusal çağrışımlar yaptığı belirlenmiştir. Bu bulgu, /o/ sesbiriminin dilde olumlu veya nötr anlamlar taşıdığına işaret eder.

Ayrıca, dilde belirli seslerin belirli nitelikleri çağrıştırdığı görülmüştür. Örneğin, yuvarlak nesne adlarında /o/ sesbiriminin sıkça kullanıldığı ve bu nesnelerin genellikle pozitif veya nötr duygusal çağrışımlar yaptığı tespit edilmiştir. Bu durum, seslerin anlam üzerindeki etkisinin dilin doğal ve toplumsal dinamiklerini anlamada kritik bir rol oynadığını göstermektedir.

O halde, sesler yalnızca iletişim aracı olarak değil, aynı zamanda anlam taşıyıcıları olarak da toplumun dünyayı anlama ve anlamlandırma biçiminin bir yansımasıdır ve bu nedenle gerek bireysel gerekse toplumsal bir olgu olarak bu evrensel ve karmaşık ilişkide yani belirli seslerin belirli nitelikleri çağrıştırdığı ve bu nedenle belirli türdeki nesnelere ifade etmek için tercih edildiği düşüncesini ispatlamaktadır. Türkçe dışındaki dillerde de benzer bir eğilim gözlemlenmiştir. Bu da pek çok dilde bir temayül olarak evrensel bir olgu olabileceğine işaret eder.

Sonuç olarak, bu çalışma, Türkçede /o/ sesbiriminin yuvarlak nesne adları üzerindeki etkisini ve bu sesbiriminin dildeki duygusal çağrışımlarını ortaya koymuştur. Seslerin anlam taşıyıcıları olarak dildeki rolleri, dilin evrimi ve insan zihnindeki işleyişi hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Bu bağlamda, dilin fonetik ve anlamsal özelliklerinin kelimelerin duygusal algısına olan etkisi, dilbilimsel araştırmalar için değerli bir alan oluşturmaktadır. İlerleyen çalışmalar, farklı sesbirimlerin ve bu sesbirimlerin farklı dillerdeki nesne adları ve anlamlar üzerindeki etkilerini inceleyerek, dilbilim alanına daha kapsamlı bir perspektif kazandırabilir.

Dildeki her fonem için daha detaylı olarak yapılacak bu tarz çalışmaların bulguları, ses sembolizmi ve fonetik-anlam ilişkilerinin dilde nasıl işlediğine, sesbiriminin duygusal çağrışımlarla olan ilişkisinden yola çıkarak, dilin fonetik ve anlamsal yapı taşlarının nasıl şekillendiğini/evrildiğini anlamamıza yeni anlayışlar geliştirmemize olanak tanıyacaktır. Dildeki ses-anlam ilişkileri bağlamında bunlara eşlik eden anlamsal ve fonetik özellikleri, ilişkileri ve bunların haritalandırılması bizlerin değerli sonuçlar elde etmesini sağlayacaktır.

Kaynakça

- Abel, G. A. ve Glinert, L. H. (2008). Chemotherapy as language: sound symbolism in cancer medication names. (Dil olarak kemoterapi: kanser ilaç isimlerinde ses sembolizmi.) *Social Science & Medicine*, 66 (8), 1863-1869. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2007.12.016>
- Adıyaman, C. (2011). Türkçede ses ve anlam ilişkisi üzerine bir inceleme. *III. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu* (s.17-26) içinde. 16-18 Aralık 2010. Kanyılmaz Matbacılık.
- Akerson, E. F. (2005). *Göstergebilime giriş*. Multilingual Yayınları.
- Akyıldız Ay, D. (2017). Ses sembolizmi ve ses-snlam uyumunun farklı bir sınıflandırma denemesi. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 57 (57), 17-27.
- Altınörs, S. A. (2008). Locke'un anlam teorisinde kelimelerin müphemliği. *Felsefe Günleri: Anlam Bildiri Özetleri Kitapçığı, ODTÜ Felsefe Bölümü 25. Yıl Etkinlikleri* (s.8-11) içinde. 17-18-19 Aralık 2008, Ankara.
- Altunya, H. (2003). *Fârâbî'de dil felsefesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi].Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Ameel, E., Malt, B. ve Storms, G. (2007). Object naming and later lexical development: from baby bottle to beer bottle, (Nesne adlandırma ve sonrasında sözcüksel gelişim: biberondan, bira şişesine) *Journal Of Memory And Language* 58, 262–285.
- Aristoteles (1996). *Yorum üzerine*. (S. Babür, Çev.). İmge Yayınları.
- Başkan, Ö. (1967) *Lengüistik metodu*. Çağlayan Kitabevi.
- Börekçi, M. ve Tepeli, Y. (2013). İşlevsel dilbilim yaklaşımıyla Türkçede sözcük türleri üzerine. *Uluslararası Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 2 (7), 93-102.
- Coşkun, M. (2008). *Türkçenin ses bilgisi*. IQ Yayıncılık.
- Çetin, M., Yiğit, M. ve Karlı, E. (2011). Dilde anlam ve bağlam, *I. International Conference on Foreign Language Teaching and Applied Linguistics*, May 5-7 2011 Sarajevo, 1368-1372.
- Dereko, A. (2007). Locke'da ve Locke-öncesi dönemde dil felsefesinde nesne-ad ilişkisi. *SBARD*. (9), 97-120.
- Eflatun (1997). *Kratylos*, (S. Y. Baydur, Çev.). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Elsen, H. (2017). The two meanings of sound symbolism. *Open Linguistics*, 3, 491-499.
- Ercilasun, A. B. (2021). Dilin doğuşu ve evrimi: basamak teorisi. *Dil Araştırmaları*, 29, 1-17.
- F. Pears B. ve F. McGuinness (2002) *Ludwig wittgenstein tractatus, logico- philosophicus*. ISBN 0-203-19091-2.
- Guattari, F. (2005), Anlam ve iktidar. *Dilbilim Terimden Anlama*. (M. Durak Çev.) Multilingual Yayınları.
- Hezar, M. (2020). Köken bilime uzanan “Türkçe ses anlam eşlemesi” ile yalın Türkçeye doğru. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 8, (20), 281-293.
- Jocelyn S. (2020). *Sound symbolism or the meaning behind a brand name*, (Ses sembolizmi veya Bir marka adının arkasındaki anlam). <https://www.Linkedin.Com/Pulse/Sound-Symbolism-Meaning-Behind-Brand-Name-Jocelyn-Straub>

- Johansson, N. E., Anikin, A., Carling, G. ve Holmer, A. (2020). The typology of sound symbolism: defining macro-concepts via their semantic and phonetic features. (Ses ssembolizminin tipolojisi: makro kavramların semantik ve fonetik özellikleri yoluyla tanımlanması). *Linguistic Typology*, 24 (2), 253-310.
- Karaca, M. M. (2021). Saussure'ün ses ve anlam ilişkisine dair fikirleri üzerine bir değerlendirme. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 14 (36), 1414-1423.
- Karadüz, A. (2008). "Yazı" ve "yazım" kavramlarının dilin "anlam" ve "ses" öğeleriyle ilişkisi. *Turkish Studies*, 3 (6), 422-448.
- Karahan, L. (2008). Tekrar gruplarında ünlü düzeni -anlam ilişkisi üzerine düşünceler. *Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun Armağanı*. Akçağ Yayınları.
- Kıran, Z. (2006). *Dilbilime giriş*. Seçkin Yayınları.
- Kocaman, A. (1997). Dil ve politika: temeldeki ilişkiler. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 8, 82-88.
- Kocaoğlu, T. (2004). Türk ve Dünya dillerinde ses-anlam eşitliğine dayalı karşıt denklikler. V. *Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II*, 1985-2004.
- Miller, D. G. (2014). Sound symbolism: English lexicogenesis, (Ses ssembolizmi: İngilizce sözlük oluşumu). *Oxford Academic*, 16 Apr. 2014. <https://global.oup.com/academic/product/english-lexicogenesis-9780199689880?cc=us&lang=en&>
- Nicole, N. M.- H. Maciej, K.- Katarzyna, K. Tomasz, -W, Radosław (2014). Book of knowledge of languages in danger. (Tehlikedeki diller bilgisi kitabı). <http://Languagesindanger.Eu/Book-Of-Knowledge/>
- Nordquist, R. (2020). Sound symbolism in English (Definition and examples, (İngilizcede ses ssembolizmi (Tanım ve örnekler). <https://www.Thoughtco.com/sound-symbolism-words-1692114>
- Platon, (2018). *Kratylos*, (C. Karakaya, Çev.). İletişim Yayınları.
- Poyraz, H. (2013). Adlandırmanın doğası ve adların nesnesine uygunluğu ekseninde doğalcılık-uzlaşmacılık tartışması. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* (7), 226-242.
- Preziosi, M. A.-Coane, J.H. (2017). Sound symbolism and associative memory. (Ses ssembolizmi ve çağrışımsal bellek), *Cognitive Research: Principles And Implications* 2, Article Number 10, 2 - 21.
- Saussure, F. D. (1998). *Genel dilbilim dersleri*. (B. Vardar, Çev.). Multilingual Yayınları.
- Seber, A. (2013). Semantik-delâlet kavramlarının mukayesesi ve anlambilim kavramının muhtevasının tespiti. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVII (2), 97-130.
- Selen, N. (1967). Nesnelere, onlara verilen isimler arasında, o nesnenin özelliğine uygun bir ses uyuşumu var mıdır? *Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Dergisi* XXV (3-4) , 115-120.
- Sučević, J., Janković, D. ve Ković, K. (2013). When the sound-symbolism effect disappears: the differential role of order and timing in presenting visual and auditory stimuli, scires, (Ses-ssembolizminin etkisi ortadan kalktığında: görsel ve işitsel uyaranların sunumunda sıra ve zamanlamanın farklı rolü). *Psychology*, 4 (7a), July, 11-18.

Svantesson, J. O. (2017). Sound symbolism: the role of word sound in meaning, (Ses sembolizmi: sözcük sesinin anlamdaki rolü). *WIREs Cognitive Scinece, Wiley Periodicals*, 22 March, 1-4, doi: 10.1002/wcs. 1441. Epub 2017 Mar 22.

Şimşek, M. A. (2001). Delâlet kavramı çerçevesinde lafız ve anlam ilişkileri. *Nüsha 1* (1), Yaz, 80-111.

Wrembel, M. (2010) . Sound symbolism in foreign language phonological acquisition, (Yabancı dilde fonolojik edinimde ses sembolizmi). *Research İn Language*, 8, 175-188.

Elektronik Kaynaklar

<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199689880.003.0010> (erişim tarihi 15.03.2024)

<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199689880.003.0010> (erişim tarihi 15.03.2024)

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Doç. Dr. Nesrin GÜLLÜDAĞ

Çatışma Beyanı / Conflict Statement: Yazar bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisinin bulunmadığını, herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmiştir.

Etik Beyanı / Ethical Statement: Yazar bu makalede “Etik Kurul İzni”ne gerek olmadığını beyan etmiştir.

Destek ve Teşekkür / Support and Thanks: Yazar bu çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmadığını beyan etmiştir.

Yayımlanan makalede araştırma ve yayın etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)’nin editör ve yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.